

Szerzői előszó

„Aki helyes felismerésekre vágyik,
annak előbb helyénvaló kételyeket kell támasztania.”

(Arisztotelész)

A neves spanyol filozófus, José Ortega y Gasset valahol azt írja, hogy múltunk nem képes megszűni, hogy mit kell tennünk, inkább csak azt, hogy mit kerülünk el. A közgazdaság-tudományi kutatások során erre valahol mindig tekintettel kell lennünk, különösen akkor, amikor valamifajta releváns gazdaságpolitikai javaslat megfogalmazása is cél. Ami egykor igaz volt, az mára a folyamatok és a körülmények megváltozásával egészen másképp is lehet. Könnyen megeshet, hogy egy részterületen munkálkodva egyre többet mondani csak úgy tudunk, ha azt egyre pontatlanabban tesszük. Mindez megfontolandó a kutató számára, akinek mindvégig érdemes őrizkednie a trivialisitástól és a szeduktív megközelítésekétől. Érezhető, hogy e felismerésekhez, bizonyos jelenségek mélyebb okainak és összefüggéseinek föltérképezéséhez egyfajta *rendszer szemléletre* van szüksége a kutatónak.

Könyvünkben azt igyekszünk igazolni, hogy egy adott részterületben rejlő talány megválaszolása kitágított látókört igényelhet. Meglátásaink szerint immár nem feltétlen érvényes az a tétel, hogy a költségvetési konszolidációk témaköre – a fiskális dimenzióban történő kizárólagos vizsgálódás – kellően előremutató és önsúllyal bíró kutatási terület lehetne a továbbiakban is. Mint azt majd érzékeltetjük, a látókör kitágítására van szükség, ha a növekedési hatású kiigazítások jobb értelmezhetőségére törekszünk. Ez egyben azt is jelenti, hogy ama tudóssá válási folyamatot tartjuk üdvözlendőnek, amelyben ott van a szkepticizmus mára feledésbe merült autentikus fölfogása, amely nem a cinizmusra, hanem a görög bölcselők „kutakodó” mentalitására utalt. Arra, hogy egy problémát összefüggésrendszerbe helyezve, sokoldalúan érdemes boncolgatni mielőtt véleményt formálunk róla.

Az ókori görögök óta tudjuk, hogy a tudományos megismerés egyik fontos útja a *szubsztancia* vizsgálata („miből áll?”). Mára azt is világosabban látjuk, hogy a részek összegéből adódó egész – sokszor élő rendszer, mint a szervezet, a társadalom vagy

az ökoszisztéma – többet jelent, mint bármely elkülönített részegysége. Ilyesformán az alak mindig több, mint a pusztá váz. Értelemszerűen adódik, hogy sosem hanyagolható el a forma, vagyis azon kérdés, hogy „milyen a mintázata?”. Ez azonban szélesebb közelítést igényel, amikor magasabb fokú szintetizálásra is szükség van.

A 20. században e rendszerszemlélet látványosabb elsajátítása volt tetten érhető többek közt az organizmikus biológiától az alaklélektanon és a kémiai kinetikán át az ökológiáig bezáruló körben (Capra, 1996). Mivel a természettudományi és társadalomtudományi kutatások egyaránt foglalkoznak élő rendszerekkel, az egységek közti kölcsönhatások kutatására idővel egyre nagyobb hangsúly helyeződött. Így lehet ez a társadalmi-gazdasági folyamatok tanulmányozása során is, amikor bizonyos rendszerjellemzők, *strukturális változások* felismeréséhez szeretnénk jutni. Jelen kötetünkben nem célunk a rendszerszemlélet közgazdaság-tudományon belüli evolúciójának átfogó bemutatása, a megközelítés fölhasználása már annál inkább.

A rendszerszemlélet reneszánszához több fronton járultak hozzá az elmúlt évtizedek fejleményei. Elég csak utalnunk a természet- és társadalomtudományokat is érintő klímaváltozással kapcsolatos kutatásokra, amelyek vezértengelyét annak vizsgálata képezi, hogy milyen gazdasági-társadalmi rendszer irányába szükséges elmozdulnunk ahhoz, hogy a rendszer rugalmasságát javítsuk. Vagyis az alapvető rendszerműködés változása nélkül segítsük az ökoszisztémát a negatív hatásokhoz történő alkalmazkodásban. Némelyek szerint azonban egy új kopernikuszi fordulatra, radikális változásokra van szükség ahhoz, hogy jobban összhangban lehessünk a természettel, és ígéretesebben biztosítsuk a fenntartható fejlődést.¹ Röviden szólva tehát *strukturális váltási* képességünkön kell javítanunk. A rendszerszemlélet másik fontos megidézőjeként talán a 2008-ban induló pénzügyi és reálgazdasági válság és annak utóélete említhető, amely mind a magas tudomány, mind pedig a gazdaságpolitikai gyakorlat számára kínált egyfajta laboratóriumot. A válság vizsgálatában pedig már önmagában ott a szélesebb megközelítés szükségszerűsége. A 20. századi közgazdaság-tudomány talán egyik legtörleszthetlenebb adóssága, Wilhelm Röpke úgy tartotta, hogy a válság oka sohasem önmagában, hanem az azt megelőző prosperitásban keresendő (Röpke, 1979a). Érdemes tehát tágítani látókörmünket ahhoz, hogy kielégíthessük a jobb megértés kívánalmát.²

¹ Ennek szükségességéről a legkimerítőbben talán Lester R. Brown könyve szól, amely nagy nemzetközi figyelemnek örvend, és magyar nyelven is elérhető (Brown, 2009). Ő definiálta egyébként a fenntartható társadalmat olyan állapotként, amikor „[...] a jelen generáció szükségleteinek kielégítése nem veszélyezteti a jövő nemzedék lehetőségeit” (Brown, 1989:2).

² Mi sem szembeötlőbb a 2008-as válság kapcsán, mint az, hogy a makroökómia üzletciklus-központúsága elhibázott irányzatnak bizonyult. Be kellett látni, hogy a pénzügyi piacok és egyáltalán a kölcsönhatások tanulmányozása többet igényel, mint adakozó figyelmet. Miképp sokan idézik Shakespeare-t, de valójában csak kevesen olvassák – úgy nem felszínes, de szélesebb és mélyebb ismeretekre van szükségünk. A Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund, IMF) 2014-es kiadványa is a rendszerszemléletet, a szélesebb közelítést javasolja a válságok jobb megértéséhez (Claessens et al., 2014).

A válság és válságkezelés költségvetési vonatkozásainak komoly volta mai napig heves vitákat generál arról, hogy elégséges volt-e az alkalmazott és relatíve koordináltak tekinthető fiskális és monetáris élénkítés (*stimuli*), illetve, hogy az utána alkalmazott fiskális megszorítás (*austerity*) valóban logikus és eredményes mechanizmus volt-e, tekintve, hogy a növekedési képességek Európa-szerte – különösen a periférián – vérszegényekké váltak. Érdekes, hogy a válságot megelőző időszakban a szakma viszonylag egységesen képviselte azt az álláspontot, hogy nincs különösebb ok aggodalomra. Kevesen emlékeznek a Nemzetközi Fizetések Bankjának (Bank for International Settlements, BIS) korábbi vezető közgazdászára, William White-ra, aki már 2003-ban figyelmeztetett a közelgő válságra.³ Disszonáns hangú kirohanása pusztába kiáltott szó volt csupán, akit érdemben senki nem vett komolyan, holott a gazdaság különböző részeinek együttesével, a mintázattal kapcsolatosan fogalmazta meg intő gondolatait. A problémák tehát sokszor a háttérben fejlődnek, komplexekké képesek válni, és felismerésük, valamint figyelembe vételük *nem mindig sikerül egy adott diszciplína keretein belül szemlélődve*. Az összefüggés-rendszerbe ágyazottsága, vagyis az említett forma elengedhetetlen vizsgálati szempont. Mellőzésével szemet hunyunk bizonyos problémák komplexitása fölött, s így pártolandóan világos és egyszerű, ám valójában hibás válaszokhoz juthatunk. A problémák felismerése és a reagálások láncolata az, ami a folyamatok tényleges tartalmát és alakját meghatározza. Mindez a meglévő tudásanyagunk kiszélesítésének fontosságát támasztja alá, hogy nagyobb eséllyel fejthessük fel az életünket befolyásoló folyamatokat, s ezáltal lehetőséget teremtsünk valamifajta hatékony beavatkozásra. Ehhez egy szélesebb megközelítés szükséges.

Jelen kötetünkben amellet érvelünk, hogy a költségvetési konszolidációk viszonylag jól fókuszált témáján belül is hatásos lehet rendszerszemléletre törekedni, amikor a növekedési hatású stabilizációs epizódokat szeretnénk megérteni. A fejlődésen egyik ritkán hangoztatott tanulsága az lehet, hogy a gazdasági és társadalmi fejlődés számára a motorként szolgáló mechanizmus nem más, mint az előzőekben említett strukturális váltási képesség kultiválása. Könyvünkben azt hangoztatjuk, hogy ha ezt konszolidáció alatt is képesek vagyunk figyelembe venni, akkor transzformatív erővel ruházhatjuk fel a fiskális politikát. Vizsgálódásunk újszerűsége abban áll, hogy a fiskális politika szerepét a társadalmi-gazdasági struktúra modernizálásában, esetünkben az új gazdasági paradigmába történő átmenetben igyekszünk elemezni.

Amellet érvelünk, hogy a fiskális konszolidációk katalizátorai is lehetnek az új gazdaságba történő sikeres átmenetnek, ha megvan bennük a makroökonómiai fejlesztési funkció is. Ilyesformán világosabbá válhat, hogy vajon miért történhetett az némely esetben, hogy a konszolidációkat a gazdasági növekedés javulása követte már rövid távon is. Az általunk bevezetett megközelítéssel arra törekszünk, hogy a növekedésbarát, úgynevezett nem keynesi hatással járó konszolidációk értelme-

³ Lásd: Balzli és Schiessl (2009) írását a német Spiegel magazinban.

zését lehetővé tevő tágabb *elméleti keretre* tegyünk javaslatot. Meglátásunk szerint az említett strukturális váltás értelmezéséhez feltétlenül kívánatos az értelmezési keretet, a technológiai-gazdasági paradigmát és jellemzőit figyelembe vennünk. Mivel az adósságállomány leépítése évtizedes távlatokban képzelhető el, s mivel a válságkezeléssel kapcsolatos viták *pièce de résistance*-át a növekedés beindíthatóságának kérdése adja, a fiskális konszolidáció klasszikus fölfogása – miszerint az pusztán átmeneti és lázcsillapító jellegű intervenció – bizonyosan megváltozik, és tartós kísérőjelensége lesz a kormányzatokon átívelő gazdaságpolitikáknak. Ekkor pedig az általunk is vallott szemlélet elsajátítása és a fiskális kormányzás napi gyakorlatába való beépítése szinte megkerülhetetlenné válik.

A gazdaságtörténet egyfelől arra int mindannyiunkat, hogy őrizkedjünk a szépegző idealizálásoktól, másfelől pedig arra ösztönöz, hogy ne gondoljuk méltóságon alulinak azon intellektuális erőfeszítéseket, amelyek egy-egy igaznak betudott tudományos állítás újragondolását vagy finomhangolását tehetik lehetővé. El kell fogadnunk, hogy a fejlődés és romlás spontán, nemlineáris, kumulatív folyamat, melyet nem áll teljességgel hatalmunkban bizonyos gazdaságpolitikai mérnökösödés útján mechanisztikusan generálni, leállítani, megfordítani. Egy szélesebb megközelítés azonban felvértezhet azzal a képességgel, hogy felismerjük, melyek azok az erők, amelyek változást indukálnak a fejlődési és növekedési pályában, azaz, amelyek a strukturális váltásban segédkezhetnek. Könyvünkéből tehát igazolást nyer, hogy a gazdaságpolitikának, így a fiskális politikának is megvan a lehetősége arra, hogy jó szignálokat adjon a kontextus függvényében megkonstruált konszolidáció során.

Lehet-e egy kutató számára erősebb nyomatéka a közgazdaság-tudományi kutatás értelmének, mint az, ha munkája során a számára mérceként szolgálók megadják neki a kritikai konstruktivizmusban megmutatkozó törődést. A könyv nem jöhetett volna létre, ha nincsenek a szerző mögött és mellett olyan személyek, akik mind emberileg, mind szakmailag támogatták munkáját. Ezért a szerző elismeréssel és köszönettel adózik mindenekelőtt Csaba Lászlónak bizalmáért, szakmai és emberi tanácsaiért, példamutató inspirációjáért. Jóvóltából az író megtanulhatta, hogy a kérlelhetetlen igényesség létfontosságú, s az időnként felbukkanó kutatói bizonytalanság a bennünk lakozó tudományos alázat egyik bizonyítéka is. Hála illeti Muraközy Lászlót, akinek a szerző nemcsak a folyamatos támogatást köszönheti, de azt is, hogy az általa protezsált szakmai fórumok lehetővé tették, hogy olyan nagy formátumú gondolkodók bölcsességeit ismerje meg, mint Antal László vagy Kornai János. Ilyen bölcsesség volt az is, hogy a hasznos tudományos illemszabályok iratlan kötelmeit nem szegjük meg azzal, hogyha van bennünk egy egészséges gyanakvási hajlam. Erre erősített rá Musto István is, akinek szintén hálával tartozik a szerző, hisz megkapó szakmai alázattal jellemezhető munkássága és konstruktív meglátásai alapvetően megváltoztatták kutatói gondolkodásmódját azáltal, hogy tudatosították: a tudományban nem feltétlen vannak végső igazságok, minden akár másképp is lehet. Épp ezért jobb megpróbálni a jelenségeket a világ komplexitásában, a maga

emberi esendőséggel terhes sokszínű összefüggéseiben értelmezni. Köszönet illeti *Szanyi Miklóst*, aki bár hangsúlyozta, hogy a határterületeken történő vizsgálódás embert próbáló kihívás is egyben, de a másképp gondolkodás alázatos engedelmével és az ahhoz szükséges szakmai instrukciókkal mindig is támogatta a szerzőt. A kéziratához fűzött konstruktív bírálatukért a szerző megbecsüléssel adózik *Kovács Árpád* és *Győrffy Dóra* előtt. *Benczes István* támogató szerepe és szellemi eredményei folyamatos motivációt biztosítottak, s mindezért őt is hálás köszönet illeti. Végül, köszönet illeti az *Alinea Kiadót*, amiért felvállalta könyvünk megjelentetését.

A kötet szerzőjének szent meggyőződése, hogy az embert valahol az teszi emberré, hogyha a fegyelemben képes meglegelni a szabadságát, a szabadságban pedig az önfegyelmét. Fegyelemre van szüksége a kutatónak ahhoz, hogy kitartson, néha átértelmezzen, de még ahhoz is, hogy akár bukjon szüntelen. Hogy ezek után – Madáchcsal szólva – új erővel felkeljen megint. Mindehhez erős lelki és fizikai tartalékokra van szüksége, amelyek jóvoltából képes úrrá lenni a munkában történő előrehaladás dinamikáján, még ha nincs is hatalma az élet bolondosan kanyargó folyása felett, ami persze sokszor nem várt kihívások elé állítja a kutatót is. Ezért kisebb-nagyobb megszakítások tarkították a mű születését épp úgy, ahogy a dinamikus és lágyabb részek váltakoznak *Johannes Brahms Változatok egy Haydn-témára (Op. 56a)* c. muzsikájában. Bár könyvünk semmi esetre sem a teljesség és véglegesség irrealisztikus igényével született, a szerző csak reméli, hogy e sorokkal a mű vége felé jár, valahol ott, a *Brahms-melódia tizennyolcadik percében*.

Természetesen be kell vallanunk, hogy az említett szabadság és fegyelem kettősét nem mindig és minden körülmények között sikerült egészséges egyensúlyban tartani. Tudván azt, hogy a következő pillanatot még soha senki nem élte meg, vagyis hogy egyetlen vagyónunk maga az idő; ezért a szerző örökké hálás marad szeretteinek a hihetetlen toleranciáért és támogatásért, valamint annak elfogadásáért, hogy az „időt rabló” kutatások során kénytelen volt lemondani jó néhány immár pótolhatatlan – kellemes és olykor kellemetlen, de mégiscsak – közös pillanatról. Ezért, és még sok minden másért nekik ajánljuk a művet.⁴

Budapest, 2015

Kovács Olivér

⁴ A szerző tudományos munkái fellelhetők a következő weboldalon: www.oliverkovacs.com.